

Het verband tussen gezondheid en milieu staat centraal in veel debatten, in die mate zelfs dat sommigen spreken van eenzelfde strijd, die dringend gevoerd moet worden met vereende krachten, voor het welzijn van ons allemaal. Maar is die bundeling van krachten vanzelfsprekend of gaat het hier eerder om een verstandshuwelijk? De meningen lijken erg verdeeld.

Gezondheid en milieu, één strijd?

“Hoe verder een oorzaak van het gevolg staat, hoe meer aandacht er gaat naar de politieke opties en mogelijke interpretaties, en hoe minder rekening er wordt gehouden met de vaststelling dat sommige zaken rechtstreekse gevolgen hebben.

In 2007 publiceerde de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) een rapport waaruit bleek dat “24% van de wereldwijde morbiditeitslast en 23% van de overlijdens gelinkt kan worden aan milieufactoren”. De verandering van het klimaat lijkt de impact van het milieu op onze gezondheid nog duidelijker te maken, zoals een rapport van het Intergouvernementeel Panel inzake Klimaatverandering (IPCC) uit 2014 benadrukt: “Toename van de mate van ondervoeding in Afrika, toename van de oorzaken van kwetsbaarheid voor arme bevolkingsgroepen, toename van het aantal klimaatgerelateerde rampen en dus van het aantal kwetsuren, ziektes of overlijdens die door die rampen veroorzaakt

¹ Anne-Laure Bouchet, Note synthétique. Lien santé-environnement, Médecins du Monde, Brussel, januari 2016, p. 12.

Antoine Lebrun haalt een veelzeggend voorbeeld aan van wat er kan gebeuren wanneer een ngo zich op zijn eigen sector terugplooit:

Muggen: een milieu- of gezondheidskwestie?

“Bepaalde ngo's, zoals Unicef, delen muggennetten uit om de lokale bevolking te beschermen tegen malaria. In veel landen in Afrika gebruiken de mensen die netten om te vissen. Maar de mazen van muggennetten zijn zo fijn dat ze heel snel de zoetwater-ecosystemen van vissen volledig uitputten. Uiteraard heeft dat gevolgen voor onder andere het milieu, maar daar blijft het niet bij. Als we niet opletten, kan de lokale bevolking er soms erger aan toe zijn dan

wanneer de muggennetten nooit waren uitgedeeld. Daarom zou het goed zijn om intersectoraal te overleggen. Als de muggennetten, die bedoeld zijn als bescherming tegen malaria, verkeerd gebruikt worden en er daardoor geen vissen meer zijn, is er dus geen voedsel meer en krijg je een golf van milieuvluchtelingen. Dan kunnen Unicef, AZG en WWF wel in actie schieten, maar eigenlijk wordt niemand daar beter van.

”

Christophe Buffet

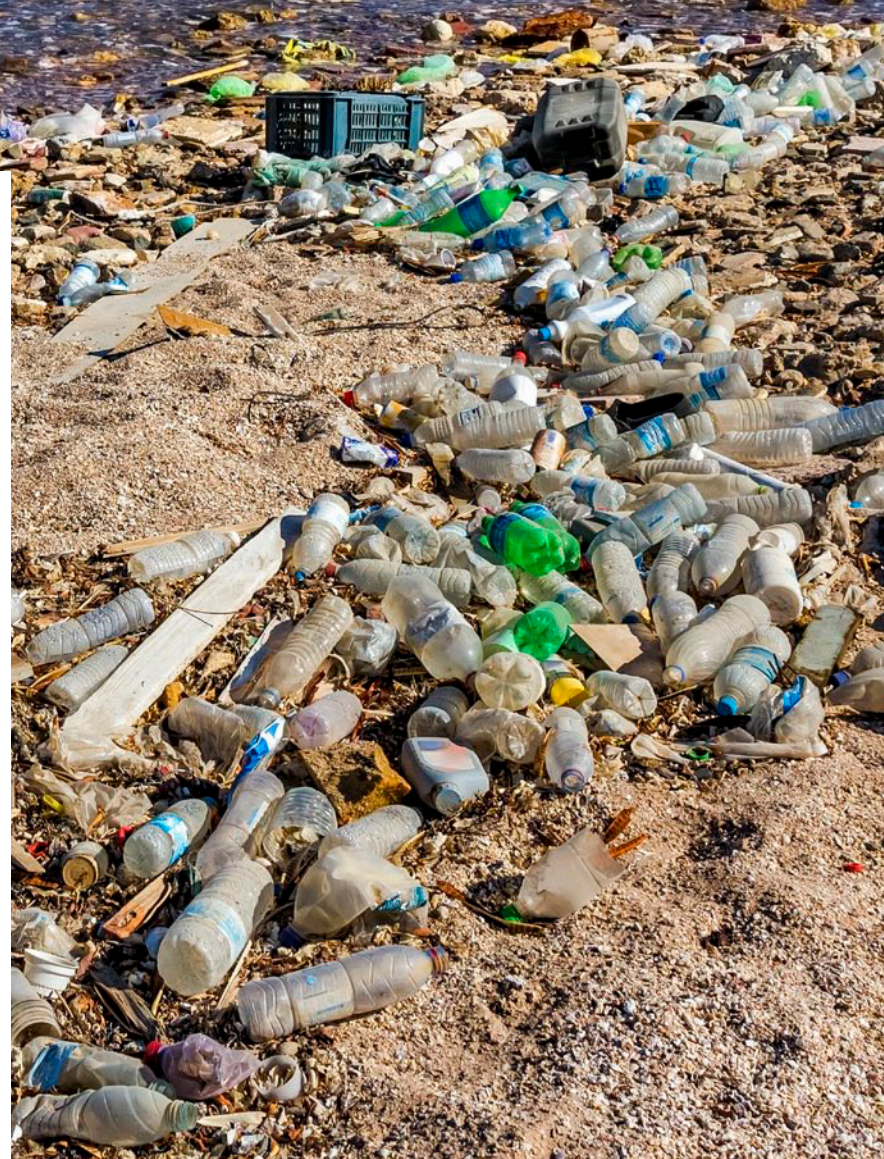
worden.” Dat is het weinig fraaie beeld dat wetenschappers ophangen die zich in de kwestie verdiepen². De hoogdringende nood aan actie zou dus het raakvlak kunnen vormen van twee werelden die voorlopig koppig hun eigen koers blijven varen: medische ngo's enerzijds en milieuorganisaties anderzijds. Sommigen maken, net zoals Boris Martin van *Revue humanitaire*, gewag van een 'paradoxe afstand' en stellen vast dat “alles gebeurt alsof die twee non-profitfamilies op hun eigen schaal het eeuwige onderscheid tussen de mens en de natuur hebben overgenomen”³.

Milieuorganisaties: een straatlengte voorsprong

Nochtans zijn milieuorganisaties al een aantal jaren bezig om die afstand te verkleinen, stelt **Christophe Buffet**, consultant en

onderzoeker naar de aanpassing aan de klimaatverandering: “Milieuorganisaties hebben lange tijd het verwijt gekregen dat ze ‘steriele’ ruimtes creëerden, zonder mensen, en dat ze lokale bevolkingsgroepen soms in stropers veranderden door zones te creëren waar niet aan geraakt mocht worden. Op die manier werden lokale bevolkingsgroepen uitgesloten. Uiteindelijk hebben die ngo's ontwikkelingsvraagstukken op een pragmatische manier in hun projecten opgenomen omdat ze beseften dat hun acties spanningen veroorzaakten bij de lokale bevolking.” Dat beaamt ook **Juliette Boulet**, projectleidster hernieuwbare energie bij Greenpeace: “Een van de dingen waar onze stichters tegen ten strijde trokken, was de walvisjacht. Vrij snel begrepen ze dat het niet productief zou zijn om hun pijlen te richten tegen vissers die hun werk goed deden, met respect voor de biodiversiteitscyclus, en dat ze juist toenadering moesten zoeken tot mensen die goed werk leveren tegen de Japanse visindustrie, bijvoorbeeld.” **Antoine Lebrun**, directeur van WWF België, verklaart op een gelijkaardige manier hoe het komt dat milieuorganisaties zich in de mens zijn gaan interesseren

² <http://humanitaire.revues.org/2941>

³ <http://humanitaire.revues.org/2944>

Een Westerse opdeling

Volgens **Christophe Buffet** is het onderscheid tussen de mens en de natuur typisch westers: “Ngo’s zijn op een gelijkaardige manier ontstaan in de westerse wereld, die traditioneel een onderscheid maakt tussen datgene wat uit de natuur voortkomt en dat wat uit de mens voortkomt. Die tweedeling tussen natuur en cultuur is een overblijfsel van de Verlichting. Je vindt die opdeling veel minder bij ngo’s uit het Zuiden, die vaak zonder moeite beide aspecten met elkaar verenigen, behalve wan-

neer ze onderdeel zijn van internationale ngo’s.” Een mooi voorbeeld daarvan is *Réseau Climat & Développement*, een netwerk van 80 Franstalige Afrikaanse organisaties. Zij leggen de link tussen klimaat en ontwikkeling en leggen zich tegenwoordig vooral toe op het ‘aanpassen’ van landen in Afrika aan de nieuwe uitdagingen die op hen afkomen, doordat er tegelijk een klimaat- én energiecrisis is. **Alix Mazounie**, voormalig verantwoordelijke internationale politiek van *Réseau*

Action Climat France legt uit: “Doordat er tegelijkertijd een klimaat- en energiecrisis is, is de kans groter dat mensen in armoede terechtkomen, in die mate zelfs dat de opkomende middenklasse in ontwikkelingslanden opnieuw dreigt te verarmen, door de klimaatverandering.” Het is dus moeilijk om het over klimaat te hebben zonder ontwikkeling erbij te nemen en omgekeerd.

¹ <http://humanitaire.revues.org/2951>

Juliette Boulet

nog voordat ngo’s die met mensen werken ook oog gingen hebben voor de natuur: “Een gezondheidsorganisatie ondervindt geen rechtstreekse gevolgen van het feit dat haar activiteit voor afval zorgt (in de vorm van voertuigen, verzorgingsmateriaal enz.), waardoor de natuur in de omgeving uit evenwicht raakt. Maar als wij bij ons werk geen rekening houden met de menselijke kant, dan zal dat onmiddellijk een weerslag hebben op de kwaliteit van onze acties. Ik denk eigenlijk dat voor ngo’s die met mensen of in de gezondheidssector werken het moeilijker is om zich bewust te worden van het verband tussen gezondheid en omgeving, omdat die relatie complexer is.”

Hoe erg is dat?

Voor **Stéphane Heymans**, directeur operaties van Dokters van de Wereld, is het inderdaad niet zo eenvoudig om de link te leggen tussen gezondheid en omgeving: “Over het algemeen is de impact van de omgeving op gezondheid een van de sociale determinanten van gezondheid. Maar in heel wat gevallen is het gewaagd om een direct oorzakelijk verband aan te duiden, omdat een hele reeks andere factoren ook een invloed kan hebben op iemands gezondheid.” **Ronny**

“ We zouden moeten functioneren zoals een ecosysteem: in geen enkel ecosysteem vervult één organisme alle functies. De rolverdeling is er heel scherp en dat werkt wonderlijk goed. Natuurlijk is het belangrijk dat alle spelers erover waken dat het geheel goed blijft functioneren.

Brauman, voormalig voorzitter van Artsen Zonder Grenzen Frankrijk (1982-1994) en op dit ogenblik directeur onderzoek bij de Fondation MSF, gaat nog een stap verder en ziet daarin net een reden om dingen niet met elkaar te verwarren: “Die discussie tussen ngo’s sleept al jaren aan. Ik heb heel wat – vaak hevige – discussies gehad met mensen die zich naar eigen zeggen bezighouden met ontwikkelingssamenwerking en die vinden dat ze de echte oorzaken van de problemen van de mensen aanpakken. Wie zich alleen maar met de gevolgen van die problemen bezighoudt, gooit volgens hen de handdoek in de ring. Maar je zou medische hulporganisaties net zo goed kunnen verwijten dat ze onvoldoende gekeken hebben naar het verband tussen kapitalisme en ziektes. Ik denk dan in het bijzonder aan Norman Bethune, een beroemde Canadese arts uit de jaren

1930, die zei dat hij communist was omdat volgens hem de uitroeiing van het kapitalisme de enige manier was om tuberculose de wereld uit te helpen. Het verband tussen een leven in armoede en tbc was vrij duidelijk. Het verband tussen een leven in armoede en de kapitalistische uitbuitingsmaatschappij is niet minder duidelijk. En toch is het niet zo gemakkelijk om de link te leggen tussen tbc en het kapitalisme. Hoe verder een oorzaak van het gevolg staat, hoe meer aandacht er gaat naar de politieke opties en mogelijke interpretaties, en hoe minder rekening er wordt gehouden met de vaststelling dat sommige zaken rechtstreekse gevolgen hebben. Er is bijvoorbeeld een direct oorzakelijk verband tussen het ontginnen van steenkooladers en het oplopen van silicose. In dat geval hebben dokters een belangrijke rol te spelen door te wijzen op dat verband.

De bewijsvoering voor het feit dat de ziekte bij een grote groep mensen voorkomt, is doorslaggevend. Bij dat soort heel precies aangetoonde oorzakelijke verbanden moeten dokters hun stem laten horen. Maar voor een heel brede en politieke kwestie, zoals de impact van het milieu op de volksgezondheid, denk ik niet dat het legitiem is dat we tussenkomen.”

Samenwerken zoals een ecosysteem

Sommige spelers omzeilen dat legitimiteitsvraagstuk en stellen een ecosysteemaanpak voor. Dat is het geval voor Stéphane Heymans en Antoine Lebrun. Antoine Lebrun: “Ik denk dat we de handen in elkaar moeten slaan met andere ngo’s, maar iedereen moet wel binnen zijn expertisedomein blijven en zich uitspreken over de kwesties waarvoor

Stéphane Heymans

dat legitiem is. We zouden moeten functioneren zoals een ecosysteem: in geen enkel ecosysteem vervult één organisme alle functies. De rolverdeling is er heel scherp en dat werkt wonderlijk goed. Natuurlijk is het wel belangrijk dat alle spelers erover waken dat het geheel goed blijft functioneren.”

Er zijn verschillende samenwerkingsvormen mogelijk en één daarvan wordt al toegepast en draait rond de grote vraagstukken die als gemeenschappelijke problemen beschouwd worden. Er wordt dan samengewerkt rond welbepaalde gebeurtenissen die veel media-aandacht trekken. Dat is met name het geval tijdens klimaatconferenties en recent ook bij de betogingen tegen het TTIP. Verder wordt er sinds een paar jaar een groot nationaal themaplatform georganiseerd, de klimaatcoalitie die op dit ogenblik 65 organisaties uit verschillende domeinen verenigt. Op die manier voeren ngo's collectieve communicatiecampagnes in naam van het grote publiek, waar we allemaal deel van uitmaken. Maar wanneer ze in hun eigen campagnes oproepen tot intersectorale acties zijn diezelfde ngo's meer verdeeld. Stéphane Heymans vindt dat Dokters van de Wereld proactiever zal moeten zijn en in zijn communicatie, waar mogelijk, op het verband met de milieuproblematiek moet wijzen. Wanneer Dokters van de Wereld bijvoorbeeld optreedt na een natuurramp, dan zal het

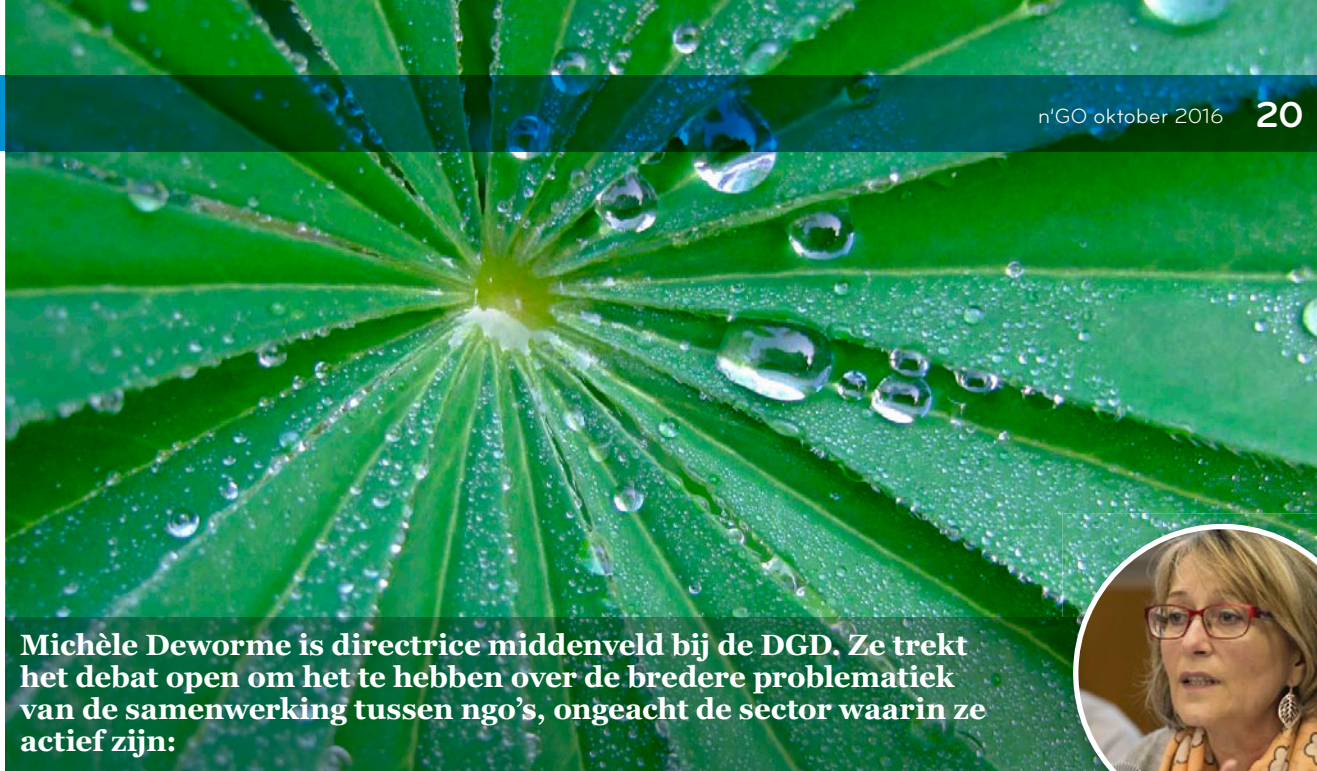
in zijn communicatie met het publiek de opwarming van de aarde moeten vermelden, aldus Heymans: “Het publiek is daar klaar voor. Mensen hebben

Rony Brauman

de klimaatproblematiek al opgepikt en staan open voor dat soort boodschap. We moeten mee met die evolutie.” Juliette Boulet zit op dezelfde lijn: “Voor elke campagne is er nu al intersectoraal overleg. Het beste voorbeeld is onze *Food For Life*-campagne, waarbij we sensibiliseren tegen het gebruik van pesticiden en aandacht vragen voor de ontwikkeling van biologische en agro-ecologische landbouw. In het eerste luik van de campagne ligt de nadruk uiteraard op de impact van onkruidverdelgers op onze gezondheid. Dat is ook de boodschap die mensen het meest aanspreekt.”

Antoine Lebrun daarentegen heeft zo zijn bedenkingen bij globale acties. Hij stelt de deelname van het WWF aan intersectorale acties niet in vraag, maar denkt wel dat een globale aanpak de eigen campagnes van het WWF verzwakt: “We zouden minder mensen bereiken als we onze problematiek als globaal zouden voorstellen. Het is efficiënter als elke speler een eigen specifiek discours heeft. Als je mensen op straat aanspreekt, heb je twintig seconden om hen te overtuigen.”

gen. Je moet de zaken heel doelgericht benoemen.” Dat is een van de redenen waarom Artsen Zonder Grenzen weigert zich te engageren voor de klimaatconferenties en voor intersectoraal overleg, waar andere ngo's die ook niet per sé heel erg openstaan voor een brede aanpak nochtans wel aan deelnemen. Rony Brauman verklaart dat isolement door terug te komen op het legitimiteitsvraagstuk: “Als je je nek uitsteekt, moet je dat met een minimum aan *sérieux* doen. Als je niet écht iets kan bijdragen aan het debat, dan doe je dat beter niet. Ik pleit er al lang voor dat Artsen Zonder Grenzen zijn woorden wikt en kijkt wanneer het passend is zijn stem te laten horen. Als je minder vaak het woord neemt, kan dat des te krachtiger zijn, vooral als je je concentreert op domeinen waarin mensen je legitimiteit erkennen. Een medische hulporganisatie die zich met milieu gaat bemoeien is in mijn ogen enigszins opportunistisch. De laatste jaren wordt er veel over het klimaat gesproken, en terecht, maar voor een medische ngo kan het verleidelijk zijn om die kans te grijpen om in de media te komen.”

Territorialiseer de samenwerking

Voor Rony Brauman zou het meer zin hebben om ad hoc samen te werken, op lokaal niveau: “Ik denk dat het, voor welbepaalde concrete acties, nuttig is om op terreinen die duidelijk in elkaars verlengde liggen sa-

Michèle Deworme is directrice middenveld bij de DGD. Ze trekt het debat open om het te hebben over de bredere problematiek van de samenwerking tussen ngo's, ongeacht de sector waarin ze actief zijn:

Doelstellingen voor een duurzame ontwikkeling

“ Volgens mij moeten we verder kijken dan het onderscheid tussen medische hulporganisaties en milieuorganisaties alleen. Er is net zo goed een kloof tussen milieuorganisaties en organisaties die werken rond landbouw of water. Voor mij is er een overduidelijk verband tussen gezondheid en milieu, maar het verband tussen landbouw en gezondheid of water en gezondheid is daarom niet minder duidelijk. Ik denk dat het belangrijker is om dingen op een geografische manier te analyseren. De meerwaarde van samenwerking tussen ngo's per regio lijkt me groter dan per thema. De voornaamste drempel voor meer intersectorale samenwerking tussen ngo's die we moeten wegwerken is

trouwen individualisme. Dat zien we ook spelen tussen ngo's uit eenzelfde sector. Zo werken bijvoorbeeld weinig medische hulporganisaties samen hoewel ze toch een logisch geheel vormen. Elke ngo is overtuigd van zijn eigen gelijk en wie met gezondheidszones bezig is, vindt het misschien niet zo nuttig om zich met grote ziekenhuizen of het gezondheidsbeleid van een land bezig te houden. Dat samenwerking nog te weinig resultaten oplevert, komt voor een deel doordat wat de ene opbouwt door de andere weer teniet wordt gedaan. Er is meer samenwerking nodig. Dat is een van de doelen van duurzame ontwikkeling: doelen vooropstellen die niet los van elkaar gezien kunnen worden. ”

De consumptie van vlees uit de jungle (hier gerookte aap) ligt wellicht mee aan de basis van de verspreiding van het Ebolavirus. Door te communiceren over dit risico kaart men de uitsterving van diersoorten aan en pakt men tegelijk een ernstige gezondheidskwestie aan. Een gedeelde actie kan op verschillende fronten vruchten afwerpen.

“ De oorzaken van de kwetsbaarheid van een bevolkingsgroep kan men aanpakken door tegelijk te kijken naar de voorbereiding op een ramp, het beperken van de impact ervan en het inzetten op preventie. Al die elementen maken deel uit van een totaalpakket waarin de verschillende ngo's zich kunnen vinden.

men te werken met milieuorganisaties. In de Nigerdelta, bijvoorbeeld, zouden we een gemeenschappelijke actie kunnen opzetten met milieuorganisaties, medische hulporganisaties en lokale ngo's die vechten tegen olievervuiling en de catastrofale gevolgen daarvan op het vlak van milieu en gezondheid. Binnen zo'n samenwerking zou ieder zijn legitimiteit hebben binnen zijn domein en zouden de verschillende partners er met een kritisch oog over waken dat ze zich niet uitspreken over een domein dat het hunne niet is.” Antoine Lebrun pleit ook voor regionale samenwerkingen: “Ik denk dat het interessant zou zijn om regelmatig rond de tafel te gaan zitten met alle Belgische ngo's die actief zijn in welbepaalde regio's. Neem bijvoorbeeld de kwestie van de gorilla's uit de vlaktes van Oost-Kivu, die onlangs uitgebreid in de media zijn geweest en die met uitsterven bedreigd zijn: de grootste bedreiging is daar het stropen. En de grootste oor-

zaak voor het stropen is het gebrek aan een efficiënt lokaal bestuur in die regio. Er zijn vast en zeker ngo's in België die zich met die zaak bezighouden. We zouden meer met elkaar moeten praten. Maar als we komen tot een regionale aanpak, heeft het dan zin om het daarover te hebben in België of net ter plaatse, in Congo? Het feit dat er geen debat lijkt te bestaan in België betekent nog niet dat er ter plaatse niet gesproken wordt, er zijn heel wat overlegorganen in het Zuiden.”

Is DRR dan de oplossing?

Voor Stéphane Heymans is ook het concept van beperking van risico op rampen (*of Disaster Risk Reduction, DRR*) een manier om bruggen te slaan tussen ngo's. De oorzaken van de kwetsbaarheid van een bevolkingsgroep worden aangepakt door tegelijk te kijken naar de voorbereiding op een ramp, het beperken van de impact ervan en het inzetten op preventie. Al die ele-

“ Dat samenwerking nog te weinig resultaten oplevert, komt voor een deel doordat wat de ene opbouwt door de andere weer teniet wordt gedaan. Er is meer samenwerking nodig. Dat is een van de doelen van duurzame ontwikkeling: doelen vooropstellen die niet los van elkaar gezien kunnen worden.

menten maken deel uit van een totaalpakket waarin de verschillende ngo's zich kunnen vinden. Stéphane vat het als volgt samen: “Het concept DRR is vanuit verschillende standpunten interessant. Het steunt onder andere op veerkracht, het legt de link tussen de behoefte aan noodhulp én ontwikkeling, en het bereidt groepen mensen voor om de schok beter op te vangen en er een antwoord op te bieden.” Tot slot wijst hij erop dat Dokters van de Wereld België de komende jaren een of twee projecten wil opzetten vanuit de bezorgdheid om de milieuproblematiek. Christophe Buffet ziet daarin een kleine revolutie in de ngo-wereld: “Als noodhulporganisatie had Dokters van de Wereld de neiging om pas na een ramp in te grijpen. Het preventieve luik is dus nieuw. Dokters van de Wereld Frankrijk is in 2008 begonnen met preventie, toen de ngo in Madagaskar een project opzette voor het voorkomen van natuurrampen die verband houden met de klimaatverandering. Dat extra element in hun manier van werken is onderdeel van een belangrijke verschuiving in de humanitaire sector (waarvoor preventie een eerder

grijze zone is), die zowel noodhulporganisaties als ontwikkelingsorganisaties kunnen invullen, maar die ook een link kan leggen met milieuorganisaties. Zo worden er heel wat inspanningen geleverd rond bossen: in sommige regio's kan herbebossing helpen om risico's op rampen die aan droogte gelinkt zijn in te dijken, de impact van wind en stormen beperken en een bron van economische activiteit voor de plaatselijke bevolking zijn. Dat is bijvoorbeeld de idee achter het Care-programma in Madagaskar en de activiteiten van het Rode Kruis in Kenia.” Ook het WWF is al mee op de kar gesprongen, legt Antoine Lebrun uit: “Wij hebben er in die mate over nagedacht dat we bij ons belangrijkste project, in Noord-Kivu, niet rond natuur werken. Daar werken we alleen maar rond de menselijke kant van de zaak. Het gaat om een agrobosbouwproject waarbij we de boeren helpen om te beginnen met eucalyptusaanplantingen om een inkomen op te bouwen en te zorgen voor brandhout, zodat ze daarvoor niet meer afhankelijk van het natuurpark. Maar we werken niet in het beschermd reservaat, alleen daarbuiten. We

“ We zitten bijna over de grens van onze missie, want we werken dus niet aan het beschermen van soorten in een beschermde omgeving. We richten ons op een bedreiging die van buiten het park komt en werken met de lokale bevolking.

zitten bijna over de grens van onze missie, want we werken dus niet aan het beschermen van soorten in een beschermde omgeving. We richten ons op een bedreiging die van buiten het park komt en werken met de lokale bevolking.”

Ten slotte kan DRR het knooppunt vormen voor ngo's uit alle domeinen die de ambitie hebben om de – voor sommigen – belangrijkste uitdaging van de komende jaren aan te pakken, namelijk de klimaatvluchtelingen. Antoine Lebrun: “In de vluchtelingen crisis zou het meer kunnen gaan over de rol van de klimaatverandering. Dat zijn dossiers waarbij humanitaire en milieuorganisaties misschien geen gezamenlijke operaties op het terrein kunnen ontwikkelen, maar wel samen strategisch kunnen nadenken over de manier waarop ze die problematiek op lange termijn kunnen aanpakken. Ze zouden samen kunnen nadenken over hoe ze meer

veerkracht kunnen opbouwen ten opzichte van de impact van het veranderende klimaat op ecosystemen en dus op de maatschappij en mensen die daarvan afhankelijk zijn. Op die manier zouden twee programma's hetzelfde doel kunnen ondersteunen.” Voor Stéphane Heymans wordt dat in de nabije toekomst een van de prioriteiten voor Dokters van de Wereld België: “Het vraagstuk van de klimaatvluchtelingen komt in de media nog niet op de voorgrond omdat het voorlopig om relatief weinig mensen gaat. Maar wij maken ons er wel al zorgen over, omdat het probleem alleen maar groter zal worden als we er nu niets aan doen. Mensen gaan pas in beweging komen als eilanden beginnen te verdwijnen. En de manier waarop Europa de voorbije maanden de deur op slot heeft gedaan, is een weinig hoopgevende context om met die nieuwe groep vluchtelingen om te gaan.”

Op dit ogenblik zijn de opties voor samenwerking tussen ngo's dus even vaag als on-eindig: ad hoc samenwerkingen, structurele of regionale samenwerking, samenwerking die zich beperkt tot globale campagnes of die net tot in de kern van elke organisatie reikt... Ngo's lijken voorlopig niet goed te weten welke kant ze opgaan. En toch tekent zich in de nevelen aan de horizon een steeds scherper beeld af, dat van een wereld in beweging die klaar is om samen aan een toekomstproject te bouwen.

CÉLINE PRÉAUX

Kom op 24 november 2016 debatteren over dit actuele onderwerp! Een uitnodiging volgt.